

‘Buorit sin eallima’

Stáhta politihkka ja San vuostálastin Botswánas

Sidsel Saugestad,

Sosiálaantropologijja instituhtta, Romssa universitehta, sidsels@sv.uit.no

N- 9037, Romsa

Čoavddasánit: San, Botswána, fuođđoreserváhta, fárreheapmi, álgoálbmogat, eanavuogiatvuodát.

Čoahkkáigeassu

Diggeášši maid muhtun San bivdiid ja čoakkildeaddjiid joavku lea čuoččáldahtán miellačájáhussan fárreheami vuostá Central Kalahari Game Reserves, lea beroštahtán riikkaidgaskasaččat. Botswána ráđđehus ákkasta dainna lágiin ahte fárreheami ulbmil lea ”buoridit ássiid eallima” ja ahte dat han lea sidjiide buorin. Ássit fas bealiteaset čuoččuhit ahte sis lea vuogiatvuohka bissut árbevirolaš guovlluineaset, maid maidái riikkaidgaskasaš riekti dohkkeha eanet ja eanet, ja sii čuoččuhit ahte sii eai leat fárren eaktodáhtolaččat. Ášši vulggii 2004 ja joatkašuvvá 2006 rádjai daid ollu mañidemiid geažil.

Dát artihkal čuovvu dáhpáhusaid maid geažil ášši vuolggahuvvui ja čilge ášši dálá dili. Ášši adnojuvvo dakkár arenan mas álgoálbmotunnitlogu ja sin ássanstáhta gaskavuohta bohtá ovdan ja mo sii šiehtadallet gaskaneaset. Dán gaskavuođa iešguđet bealit váldojuvvojit ovdan ášši vuođu. Artihkkala loahppajurdda lea ahte dat ovdánanideálat, maid ođđaáiggi, ovttalágan stáhta oide, lea mielddisbuktán dakkár politihka, mii ii čáhkát daid molssaektosaš ovdánanmálliid, maid San-álbmot oide.

Analysa čájeha ahte riikkaidgaskasaš oktiigullevašvuohta ja doarjja lea leamaš hui deáhlaš vai San-álbmot lea beassan ovddidit váidámušaideaset, muhto čájeha seammás ahte Survival Internationala kampánnja Botswána diamántaroggamiid vuostái, ahte našonála ovddidanpolitihka dárbbášlaš rievdeameit gártet doaresbeallái.

1. Duogáš

Botswána ráđđehusa ruvttusiiddus lea maidái “Relocation of Basarwa” (Basarwa sirdima) birra. Dás válddahalloyuvvo virggálaš oaidnu dakkár fárreheapmái mii lea fuolastuhtán sihke riikkalaččat ja riikkaidgaskasaččat. Oanehis čoaikkáigeassu (vižžojuvvon cuoŋománu 2005) dadjá ahte:

Basarwa ii leat goassege bákkuš fárrehuvvon Central Kalahari Game Reserves (CKGRas)

CKGRas eai leat ruvkedoaimmat eaige leat plánat álggahit dakkár doaimmaid dohko.

Ráđđehusa áigumuš lea buvttihit Basarwa-álbmoga birgendássodaga seamma dássái go muđuige riikkas, ja maidái eastadit riidduid CKGRa eatnamiid geavaheami oktavuodas.

Ruvttusiiddus váidaluvvo go:

Dakkár máilmmis gos ráđđehusat sivahallojuvvojit ollu ilgadis vearredaguid geažil, orru leamen imaš go Botswána ráđđehus ferte iežas bealuštit dakkár *sivahallamiid vuostái go áigu buoridit boargáriidis eallima.*

(www.gov.bw/basarwa, kursiiiva lea lasihuvvon).

Dát artihkal lea sivahallamiid birra Botswána ráđđehusa dálá politihka vuostái, ja jearrá maid “boargáriid eallima buorideapmi” mearkkaša. Erenoamáš buoridandoaimmabijut leat leamaš jagiin 1997 ja 2002 sirdit ássiid, geat orrot ovttá máilmmi stuorámuš fuođđoreserváhtas, Central Kalahari Game Reserves. Dát vuolggahii garra vuostecealkámušaid ráđđehusa doaladumi vuostái 243 San (Basarwa) ja Bakgalagadi bealis, mat leat vuolggahan ášši ráđđehusa vuostái fárreheami geažil.¹

Diggeášši álggahuvvui 2004, das leat leamaš guhkes gaskabottut, ja vurdojuvvo loahpahuvvot 2006. Ášši lea vuolggahuvvon májggá dásis: Duohtadilli: lei go fárren

¹ Oktavuodas sorjjavaččat geavahuvvo namahus San, mii lea dat namahus maid San organisašuvnnat oidet, Basarwa, mii lea virggálaš namahus Botswánas, Miesttaálbmot go čujuhuvvo historjjálaš gálduide.

eaktodáhtolaš? Politihkka: lei go fárren dárbbalaš? Vuoiggalašvuohta: Gullá go San-álbmot álgoálbmotriektái riikkaidgaskasaš riektemeroštallama vuodul, ja jus nu leš, berrešii go Botswana doahhtalit dán?

Artihkal čalmmustuhtá unnitlogu ja stáhta gaskavuođa. Dálá diggeášši lea dat arena mas dát gaskavuohta bohtá ovdan ja man alde dat šiehtadaljojuvvo. Dás čilgejuvvo ášši duogáš ja váldojuvvojit ovdan muhtun dain fáttáin, mat dán rádjai leat gieđahallojuvvon šiehtadallamiin. Loahppajurdagis leat muhtun jurdagat das maid riikkaidgaskasaš beroštupmi lea mielddisbuktán.

Demokráhtalaš oainnu mielde lea fárreheamis leamaš mearkkašupmi dušše unna oasáži San-álbmogis. Dat lea guoskan njuolggá sullii 2 500 olbmui. Go váldá mielde ássanrievdamiid ja fuolkegaskavuođaid rievdamiid badjel reserváhtarájaid, de lea sáhka eanemustá 5 000 olbmos San-álbmoga 50 000 olbmos. Dattetge lea fárreheapmi boktán beroštumi go das lea šaddan symbola mearkkašupmi "manimus lánadussan" ("a last stand"). Eatnašat San-álbmogis leat duodas fárrehuvvon dahje sis lea opmodat váldojuvvon eret, muhto uhcit dramatihkain, muhtumat sis ođđa reserváhtarájaid geažil maŋŋá iehčanasvuhtii beassama 1966:s (Chobe, Moremi, Khutse), muhto eatnašat guovddáštahttima geažil smávva ássanbáikkážiidda, mii lea boaittobeliid ovddidanprográmma geađgejuolgin, ja mii beaktilit caggá San-álbmoga eret šibitguovlluin erenoamážit Central District guovllus, aiddo nuortabealde CKGRa. Dađibahábut dát ii bovtte mediaid beroštumi seammaláhkai danne go rievdadusat dáhpáhuvvet veahážiid mielde, ja várra maiddái danne go álbmot dáppe lea eanet ovttaiduvvan servodahkii ja danne eai oro almmolašvuhtii nu eksotálaččat.

Sivvan beroštupmái lea maiddái reserváhta ásaheami ágga. Dalá Bechuanaland ásahii Central Kalahari Game Reserve guovvamánus 1961 "suodjalan dihtii fuođđoresurssaid ja várren dihtii doarvái eatnamiid Central Kgalagadi árbevirolaš bivdin-čoakkildanservodagaide". Dalle meroštallojuvvui ahte sii ledje sullii 4 000 olbmo (Fact-Finding Mission 1985). George Silberbauer, miesttaálbmoga kártenovddasvástideaddji, ovddidii rávvagiiddis reserváhta várás (Savingram nr. 10840 111 (25) guovvamánu 9. b. 1961) árbevirolaš heiveheami viiddes dutkama vuodul, almmuhuvvon čállagis *The Bushman Survey*, 1965 (geahča maiddái Silberbauer 1981).

Kalahari lea beallesáttomeahcci gos ii leat bistevas bajáščáhci, gos lea heajos šaddadaneana, gos arvemearri molsašuddá sakka ja gos dávjá leat goikkádagat. Oanehis arveáigodagas deavdá čáhci coages rokkádagaid. Goikkádagain jávká čáhci ja nu šaddá váttis fidnet fuođđu. Glui, Gllana ja Tsila (sierranas San joavkkut) ja muhtun čuohtenáre Bakgalagadi (Bantu-joavku mii lea orron ovttas San-álbmogiin máŋga čuohtejagi) leat ferten ovddidit hui máškidis eanaávkástallanstrategiijaid vai birgejit diekkár stáđismeahtun birrasis (Tanaka 1980, Ikeya 1999, Hitchcock 2002). Luonddu resurssaid čoakkildeapmi ii leat dušše dustehat, muht lea maiddá Kalahari-ássiid dehálaš eallinvuođđu ja sisabohtu. Dán dahke lotnolasat gáicadoaluin, giehtaduijin ja iešguđet almmolaš doaibmabijuid naturálie- dahje ruhtavehkiiguin dahje bargguin duollet dálle Ghanzi-dáluin reserváhta olggobealde.

Dalá maŋŋágo reserváhta ásahuvvui (1969), de bohke čácegáldu Xades, stuorámuš ássanguovllus. Buhtes čáhci miehtá jagi geasuhii ollu San-olbmuid dohko eará leairrain, ja Xade álbmot lassánii badjel 1 000 sturrosažžan 15 jagis. 1982 huksii ráđđehus skuvlla ja dearvvašvuođaguovddáža mii galggai fuolahit álbmoga dárbbuid, ja Xade ássit gilvigohte eatnamiid ja bukte beatnagiid, gáiccaid, áseniid ja heasttaid reserváhtii fievrreami ja bivdima várás.

CKGR lea erenoamáš rašis ekovuogádat, ja 1980-logu gaskamuttus dát šibitdoallu dagahii ahte smiehttagohte lei go dákkár oktavuoha olbmuid ja meahci gaskkas vejolaš reserváhtas. Lávdegoddi ásahuvvui mii galggai geahčadit daid hástalusaid, mat čuožžilit go galgá ovttastahttit birasgáhttema ”boaittoeale ássiid sosiála ja ekonomalaš ovddidemiin” (*Fact-Finding Mission* 1985). Dát lávdegoddi rávvii áhte olbmot galge beassat orrut árbevirolaš guovlluneaset, ealliidmáilmmi ođđa hálddašanguovllus (Wildlife Management Area), ja ahte CKGRa davviguovlu galggai bissut fuođđoreserváhtan. Ovddasvástideaddji departemeanta mearridii dattege ahte Xade ja eará guovlluid sosiála ja ekonomalaš ovddideapmi galggai bissut rievddakeahtá, ahte galge gávdnat heivvolaš guovlluid ekonomalaš ja sosiála ovddideami várás olggobealde reserváhta, ja ahte reserváhta ássit galge ávžžuhuvvot – eaige bággejuvvot – fárret dáid guovlluide.

Go Silberbauer gohččojuvvui vuosttas áššedovdivihtanin dálá diggeášši álggahettiin 2004, de son deattuhii ahte váldoulbmil reserváhatain lei sihkkarastit olbmuide, mat

dalle ledje doppe, vejolašvuoda háhkat borramuša. Dán sáhtii álkkimusat dahkat dainna lágiin ahte geavahit daid lágaid mat gávdnojedje ja rievdadit guovllu fuođđoreserváhtan. Siberhaurera oainnu mielde árvvoštallojuvvui dalle maiddái álgoálbmotreserváhta (natives), dahje nappo dán oktavuodas "miestaálbmotreserváhta", muhto dat lei juridihkalaččat váddáset ja politihkalaččat riidovuloš, nu ahte mearridedje guođđit dan jurdaga vejolaččat boahhteáiggi čađaheapmái. Su oainnu mielde lei dát mearrádus eanet hoappoášši go eahpečielga ášši. Vaikke vel protektoráhtaráđđehus lei liberála dan oktavuodas ahte ásaht "álgoálbmotreserváhta" muhtun lágan iešmerriidemiin Tawana-oaivámušaide, orru leamen nu ahte Glui ja Gillana eai adnojuvvon dakkár politihkalaš ovttadagat maiguin sáhtii šiehtadallat dakkár dásis. Dattetge lea ágga ásaht reserváhta aiddo dakkár dálááiggi doaba, mii geavahuvvo dasa ahte suodjalit olmmošjoavkku "oktasaš vuoigatvuođaid" dakkár eatnamiidda, maid dat leat árbevirolaččat oamastan dahje gos dat leat árbevirolaččat ássan dahje maid dat leat árbevirolaččat geavahan. Jearaldat šaddá man muddui dakkár oktasaš vuoigatvuođaid, mat *duođai* suodjaluvvojedje fuođđoreserváhta ásaheamiin, dál sáhtta geavahit dasa ahte suodjalit ássiid fárreheami vuostái. Botswana oaidnu dasa lea čielggas: "CKGRa ásaheami historjá ja ágga ii leat áššáiguoskevaš iige dan sáhte dohkkehít" (ášši vástideaddji beali advokáhta, 14.07.04).

Dát diggeášši čájeha mii min áiggi dáhpáhuva: bivdiid ja čoakkildeaddjiid servodagaid birgejuvvi mearriduvvo uhcit ja uhcit birrasa ceavzilvuodas ja eanet daid eavttuin maid álbmotstáhtat ja riikkarájaid rastásaš ekonomii ja bidjet (geahča Hitchcock 1996, Anderson and Ikeya 2001). Váikkuhusat sáhttet lea *njuolgga*: bivdomudden, fárrengohččun, dahje *eahpenjuolgga*: fuođđogeahpedeapmi áidumiid, veterinearagildosiid, šibitdoalu bokte. Dáin lea dat oktasaš ahte sii masset hálldašanválladi guovlluid badjel.

Gaskavuolta gaskal bivdiid ja čoakkildeaddjiid servodaga ja stáhta, mii mearrida eavttuid, gullá eanet ja eanet oktasašdoahpagii "álgoálbmogat" nu go dát lea ovdánan riikkaidgaskasaš rievttis (Niezen 2003, IWGIA 2004, Kenrick and Lewis 2004, Crawhall 2005). Dát ii leat makkárga eahperiidovuloš áican Afrikas. Sii geat leat lohkan áigečállaga *Before Farming* ('*ovdal eanadoalu*') dovdet divaštallama

Suzman (2002) ja Corry 2003) gaskkas, ja Botswána ráđđehus hilgu konseptta áššáigullelašvuoda oppalohká. Dát artihkal ákkasta dainna ahte álgoálbmotvuoigatvuođaid áddejupmi čalmmustuhtá muhtun dehálaš belliid stáhta ja unnitlogu gaskavuodas, mat gusket ollu unnitloguide Afrikkas, maiddá San-álbmogii Botswánas. Dát áddejupmi buvttiha vuolleteavstta, maiddá dalle go doaba "álgoálbmogat" ii geavahuvvo formálalaččat, ja maiddá dalle go dat hilgojuvvo (Saugestad 2001 a, b, 2004).

2. 2002 fárreheapmi ja diggeášši

Dat mii vuolggahii diggeášši, dáhpáhuvai ođđajagimánus ja guovvamánus 2002. Dát lei dan proseassa loahpaheapmi, mii álggii 1997 go buot Xade, stuorámus ássanguovllu, ássiid opmodagat páhkkejuvvojedje guorbmebiillaide ja vuojihuvvojedje ođđa gillái New Xade oarjjabealde CKGRa ja Kaudwane reserváhta máttabealde. Nuppi fárrehanvuorus gomihedje sin čáhcelihtiid, lohkkadedje čáhcehánaid ja loahpahedje daid sosiálabálvalusaid mat ledje vel báhcán. Olbmuid, dálloallobiergasiid, teahpáid, barttaid, beaatnagiid ja šibihiid vuojihedje guorbmebiillaiguin ođđa ássanguovlluide.² Lei dego bilkun ahte dát dáhpáhuvai aiddo dalle go lágiduvvui stuorra ON-konferánsa oaivegávpogis Gaborones fáttáin: "Peaceful and constructive group accommodation in situations involving minorities and indigenous peoples" ("*Ráfálaš ja huksejeaddji lámčín dakkár joavkkuid várás main maiddá leat unnitlohkojoavkkut ja álgoálbmogat*") (UNCHR 2002).

Ášši vuolggahuvvui hoahpus dalá maŋŋá fárreheami 2002. Vuolggaheddjin lei organisašuvdna First People of the Kalahari (FPK) ja Working Group of Indigenous Minorities in Southern Africa (WIMSA) Botswána-ossodat ovttas The Negotiation Team:in (šiehtadallanjoavkkuin) mii ásahuvvui vuosttas fárrehanvuoru oktavuodas. Dán joavkkus ledje guokte ovddasteaddji juohke CKGR-ássanguovllus, ja vel juridihkalaš ráđđeaddit. 'CKGR Legal Rights Support Coalition', luovos ovtastupmi mas ledje riikkalaš ja riikkaidgaskasaš doarjjaorganisašuvnnat, veahkehii ruđaiguin, ja čállingoddi ásahuvvui Ditshwanelo:ii, Botswána olmmošvuoigatvuođaguovddázii.

² 1997-fárreheami almmolaš logut ledje 1 239 New Xadei, 500 Kaudwanei. Ikeya (2001: 199) meroštallá ahte dan 1 700 olmos, mat ásse CKGRas dan áiggi, fárrehuvvojedje 1 130 ja 575 fas báhce. 2002 logut ledje: 342 New Xadei, 179 Kaudwanei, 17 Xerei (ođđa ássanguovlu Central Districtas).

Ráhkkaneamit ledje bistán mánga jagi, ášši vuolggaheddjit ledje registrerejuvvon ja árbevirolaš eanageavaheapmi kártejuvvon. Dattetge ledje háliidan vuordit dainna ahte geavahit diggeášši gaskaoapmin go ollugat ákkastedje ahte lei buoret geavahit šiehtadallanstrategiija ja ahte diggeášši berrii lean mañimus čoavddus. Mañjá seaivaleami orui ollugiid mielas, sihke ášši vuolggaheddjiid, FPK ja sin juridihkalaš ráđđeaddiid mielas, ahte ii lean šat válljenmunni. Go ášši vuolggahuvvui, de vurdojuvvui ahte dat galggai meannuduvvot ja loahpahuvvot jagis (“buori áiggis ássiide beassat ruoktot ovdal boahte árveáigodaga” mii álgá golggotmánus/skábmamánus). Danne hábmejuvvui gáibádus vuosttažettiin dainna jurdagiin ahte oaččuhit ruovttoluotta vuodđobálvalusaid.

Cuoŋománus 2002 sáddejuvvui ohcan Alimusriektái (High Court, mii vástida Norgga gaskariektái) áššis gaskal Roy Sesana ja 242 eará, ášši vuolggaheddjiid ja stáhta advokáhta (*Attorney General*) ”danne go son lea Botswána Republiha ráđđehusa dohkkehuvvon ageanta”, son gii lea ášši vástideaddji.

Áššis leat čuovvovaš čuoggát:

- Lei go Botswána ráđđehusas lohpi luohpahit fuodđoreserváhta ássiid vuodđo- ja dárbbaslaš bálvalusaid ođđajagamánus 2002.
- Lea go ráđđehusas geatnegasvuohta ođđasisásahit bálvalusaid ássiid várás
- Lei go ássiin oamastanvuoigatvuohta eatnamiiddáseaset ja rievduvvui go sin omodat válddiin ja sin miediheami haga.
- Lea go ráđđehusa biehttaleapmi addimis bivdinkoartta ássiide ja sin diktimis boahit CKGRii lobiheapmi ja vuostái vuodđolága³.

Ášši vuolggaheddjiid oaidnu lea ahte sii leat geavahan dan guovllu mas lea sáhka, oruskeahtá nu guhká go lea vejolaš muitit ja ahte sii berrejit beassat ávkástallat stáhta bálvalusaiguin ruovttuguolvvuineaset. 1989-mannosaš ILO-konvenšuvnna nr. 169 mearriduvvon eavttuid, ONa álgoálbmotvuoigatvuođajulggastusa evttohusa ja mángga eará dokumeantta, vuodul lea Central Kalahari ássit álgoálbmot ja sis galggašii leat vuoigatvuohta ássat doppe.

Botswána ráđđehus oaivvilda ahte sii eai leat čadnojuvvon dáidda julggastusaide.

Viidáset ássan ii soaba luođueallimáddodaga suodjalemiin ja turismavejolašvuodaid ovddidemiin go ássit dađistaga váldet atnui dakkár eahpeođasmahtti doaimmaid, nu

³ Álggos ášši hilgojuvvui teknihkalaš sivaidd geažil, muhto guoddalanduopmostuollu fas suovai ášši váldojuvvot ovdan. Ášši mañjonii go šattai dárbu ohecat lassiruđaid áššejođiheaapmái, ja ášši de loahpas biddjojuvvui joavkku ovdii, mas ledje golbma High Court duopmára suoidnemánus 2004.

go šibitdoalu ja eanadoalu. Ráđđehusa daddjojuvvon ulbmil lea loktet eallindássodaga seamma dássái go muđui riikkas, ja eastadit riidduid CKGRa eanageavaheami oktavuodas (www.gov.bw/basarwa/background.html).

Álgoákkastallamisttis deattuhii ášši vuolggaheddji advokáhta dan mii su mielas lei ášši váldofáddá: välljenvuoigatvuohta.

Dás lei sáhka ášši vuolggaheddji vuoigatvuođas välljet ássanguovllu ja mo sii háliidedje eallit. Dás lei sáhka sin friijavuodas ieža beassat mearridit goas ja gos ja man muddui sii háliidedje ovtastallat máilmmiin muđui. Dát lei dat jurddašanvuohti mii lei vuodđun reseváhta ásaheapmái, man birra Silberbauer áigu vihtnuššat.

li galgga leat miige čábbisvuođagilvohallamiid. Áššis ii leat sáhka das lea go ássiide buoremussan orrut CKGRas vai fárrehuvvot, ii leat das sáhka ellet go sii, sáhttet go sii eallit dahje berrejit go sii leallit árbevirolaš eallima bivdin/čoakkildeaddjin. Iige leat sáhka das lea go ráđđáhusas mange láhkai jierbmás ovttahttinpolithihkka, iige daid ruđain maid ráđđehus lea dahje ii leat bidjan dasa ahte čađahit dákkár politihka.

Dás lea baicce sáhka das ahte čuovvu go ráđđehus lága ja ráđđenhámi. Ja man buorre dáhttu dal ráđđehusas livččii, lea go dat láhtten lobálaččat ja skihkalaččat?

Mii čuoččuhit ahte dat ii leat nu.

li leat imaš go dađis go ášši lea ovdánan, de dat lea šaddan 'čábbisvuođagilvohallamin'. Stuurra riikkaidgaskasaš mediaveahka čuovui ášši vuosttas moadde vahku, ja lei áddehahtti ahte ášši vástideaddji váldoadvokáhta, Sidney Pilane, geavahii liibba hállat ráđđehusa buriid áigumušaid birra. Vel maŋŋágo stuorámus beroštupmi journalistaid bealis lei nohkan, de ášši ain namuhuvvui riikkaidgaskasaš mediain. Ollu čáppa sániid geavaheapmi lea ájihan ášši. Go ášši loahpahuvvui 2005, de dat lei bistán 25 vahku, ja ášši galgá plána mielde jotkojuvvot guovvamánus 2006. Dán rádjai lea diggi guldalan buot ášši vuolggaheddji vihtaniid ja lea guldališgoahtán ášši vástideaddji beali vihtaniid, ja báhcán leat vel 20 nama ráđđehusa listtas. Álggos vurdojuvvui ahte ášši galggai bistit guokte golbma vahku

Ghanzis ášši vuolggaheddji beali vihtaniiguin ja guokte vahku High Courtas Lobatses vástideaddji beali vihtaniiguin. Go dál geahčastat ruovttoluotta, de várra dát optimisttalaš ja eahperealisttalaš áigemeroštallan čájeha buorebut go miige eará man uhccán presideansa áššis lea ja man eahpeeinnostuvvi dat duođai lea.

Eahpesihkkarvuhta lea stuorát go dábálaš, sihke ieš dan proseassa dáfus ja das mii dat boađus šattaš. Botswánas lea láhkavuogádat mas áššit mearriduvvojit vieruiduvvan vuoigatvuođaid ja presideanssa vuođul, muhto sullasaš áššiin ii gávdno presideansa Botswánas. Gávdnojit čielga vástideaddji áššit nuppebealde rájá Matta-Afrihkas. Doppe vuittii Khomani-álbmot áidnalunddot vuoittu 1999 go ožžo ruovttoluotta stuorra oasi Kgalgadi Transfrontier-párkkas, guovlu gos sii ledje caggojuvvon eret áigodagaid gaskal 1930- ja 1960-logu (Chennells ja du Toit 2004, Khomani San .n.d.).⁴ Muhto Khomani eanagáibádus čovdojuvvui sohpamušain, mii ii čujuhan doarvái bures man ollu áiggi rievttálaš proseassa válddášii. Dasto lea mis vel Richtersveld-ášši, mas gáibidedje "álgoálbmotvuoigatvuohta". Vaikke vel Mátta-Afrihka *Restitution Act* lei dehálaš rievtti mearrádeapmái, de dat maddái adnojuvvui "rabas uksan" álgoálbmogiid eanaeaiggátvuođa ohcamiidda. Chan (2004:129) mearkaša ahte "ferte gal oaidnit man stuorra váikkuhus Richtersveld-opmodagas Mátta-Afrihkas lea presideansa eará Afrihka riikkaide máttabealde Sahara".

3. Áššelistta fáttát

Diggeášši lea oassi viidásat digaštallamis San-álbmoga dili birra Botswánas ja dan birra mo sin siviilavuoigatvuođat fuolahuvvojit ja suodjaluvvojit. Sihke diggeáššis ja almmolaš digaštallamis leat erohusat dan oainnus mii livččii ja mii ii livčče buorre San-álbmogii. Muhtun dain deháleamos oainnuin leat dát:

- Duohtavuohta fárrema birra: lei go dat eaktodáhtolaš?
- Fárremheami ákkat: ekonomalaš ja ekologalaš árvoštallamat
- lešguđetlágan ovddidanmodeallat: ođđaáiggi jurdagat
- lešguđetlágan váikkuhusat olggobealde.

3.1 Man muddui lei fárren eaktodáhtolaš?

⁴ Juridihkalaš ráđdeaddin go ášši ráhkkanahattojuvvui lei fidnodat Chennells Albertyn, mii lei šiehtadan čovdosa Khomani-álbmoga eanagáibádusa oktavuodas Mátta-Arfihkas 1999.

Botswána ráđđehus čuoččuha ahte fárren lei eaktodáhtolaš. Oppalaččat ii leat geavahuvvon fysihkalaš válđi. Muhto hui issoras geafes oassái álbmogis addojuvvui árpmuhis válga. Sii ožžo dan áddejumi ahte sii geat báhce, guđđojuvvojedje: sii eai ožžon čázi, dearvvašvuodábálvalusaid eaige oahpahusa mánáidasaset. Sii geat válljejedje fárret, ožžo buhtadussan ruđa, šibihiid, buriid almmolaš bálvalusaid. Ditshwanelo (1996) čálii raporttastis ovdal fárrema ahte "sii geat vulget, vulget morrašis, sii geat báhcet, báhcet morrašii".

Dušše Xades, mii gurrejuvvui oalát 1997, bisuhuvve bálvalusat daidda uhcit ássanguovlluide, ja áitta ahte bissehit bálvalusaid ii čađahuvvon ovdal 2002. Muhto dat logi jagi áigi maŋŋá go mearriduvvui bissehit buot ovdáneami reserváhtas (MCI 1986), dagahii ahte dilli garai, ja CLGR ássiin ii lean šat miige válggaid.

Ovddeš Ghanzi District Commissioner, gii lei gohččojuvvon vihtanin, čuoččuhii čilgehusastis 1997-fárrema birra Xades ahte ássiid mielas ii lean doppe šat orohahtti ja ahte sii háliidedje fárret. Duođaštussan son bájuhii reivve muhtun Kuela Kiemas čállojuvvon 1995, čállojuvvon Xade-servodaga ássiid ovddas. Reive dovddahii fuolastuvvama Xade dili geažil ja dajai ahte eatnašat álbmogis ledje dohkkehan ráđđehusa plána fárrehit sin eret CKGRas (*Mmegi* 18.08.05).

Lei gal nu ahte Kuela Kiema, gii maŋŋá šattai Namibia universitehta studeantan, čielggadii seamma reivve semináras Romssas skábmamánus 2001. Son dulkui dan earaláhkai. Son muitalii mo Xade-servodat lei oaguhuvvon, givssideami birra skuvllas gos son beasai gullat ahte "dii Masarvat, dii galgabehtet fárrehuvvot eret reserváhtas". Máŋga jagi oaguheami geažil son lei ožžon dan áddejumi ahte bággehallan lei badjelmearálaš ja ahte servodat oažžu ráfi dušše jus sii dohkkehit fárreheami.

Dalle mearridin dahkat juoga gádjun dihtii álbmogan. Mun dahken loahpalaš mearrádusa iežan dáhtu vuostái. Mun anayserejin dili ja mearridin gádjut daid árpmihis sieluid viidáset biinnideamis. Liikojin go dán mearrádussii? In man ge láchkai! Psyhkalaš bávččas dat bággi mu dahkat dan mearrádusa.

Mii lei dat mearrádus? Dat lei nu ovttageardán ahte lihtodit vašálaččain (ráđđehusain) ja bealuštit sin, jáhkkihít buohkaid (álbmogán) ahte dat maid ráđđehus dajai, lei dehálaš midjiide, San-álbmogii.

Naba eanavuoigatvuođat? Dieđusge ii lean ii ge leat mu áigumuš luohpat eadneeatnameamet mieđiheami haga. In áiggo goassege, nu guhká go ealán, mieđihit ahte mii fárrimet eret eatnamisttámet eaktodáhtolaččat. Vaikke goas go dilli dan dahká vejolažžan, áiggun earáiguin searvágaid soahat eatnameamet ovddas, go bávččas ja moraš dat lei mii eastadii mu doarjumis FPK rahčamuša eatnameamet ovddas. [Dát dáhpáhuvai FPK kampánja álgogeahčen.]

Čállen reivve ja sáddejín dan guovlokommiserii. Das dovddahin ahte mii háliideimmet fárrat fuođđoreserváhtas go mii háliideimmet oažžut šibihiid ráđđehusas, buori dearvvašvuođa, oahpu ja eará sosiála bálvalusaid. Guovlokommišuneara lei badjelmeari lihkolaš. Son čuojahii midjiide ja giittii go mii leimmet dahkan dakkár jierbmás válgga.

Mun vuiten rahčamuša... na, mun lean dat vuoti, gii vuiten dainna go godden álbmogeamet sielu. Mun vuiten go massen eatnaman, mu áidna máttarárbbi. Mun vuiten iežan dáhtu vuostái (kommentára sáhkavuorus, geahča maiddái Kiema 2001, Report 2001) <http://www.uit.no/ssweb/forum/>).

Seamma árpmehis bággodovdu vuhtto maiddái vihtančilgehusain mo sii vásihedje dáhpáhusaid 2002 fárrrema oktavuodas. Fápmočájeheami duođaštusat ahte geavahuvvojedje badjelmearálaš ollu mohtorfievrrut ja olbmot uniforpmaguin, leat áibbas čielgasat. Sii dadjet ahte "mii gohčohalaimet fárrat, eai sii jearran mis" ja ollugat geavahedje dakkár sániid go "mii vuolláneimmet oalát".

Áigumuš vihtančilgehusaiguin lea oažžut ovdan duohtavuodá ovddalgihtii mearriduvvon prosedyraid ektui. Ruossutgažadeami ulbmil lea jearadit daid seamma duohtavuodáid birra. Vejolašvuođat bohciidahttit eahpádusa leat ollu go vihtanat leat analfabehtat ja hupmet giela mas leat njeallje šloahkkanjiena maidda eai leat mearkkat latiinnalaš alfabehtas, ja go sin árbevierut mángga suorggis leat

earaláganat go muđui servodagas. Moadde ovdamearkka: Dávjá ii lean dain advokahtain ja birokráhtain gielladuogáš, geat čálle namaid, ja čállinvuohki šattai ge danne hui iešguđetlágan. Ollu áigi geavahuvvui dasa ahte gávdnat rivttes veršuvnna. Riegádanbáiki lei eará váttis ášši. Dávjá fertejedje sii geat juridihkalaččat čálle identitehtaduođaštusaid (Omang) maŋŋá sorjjasmeahtunvuođa (1966), árvidit sihke riegádanbeavvi ja riegádanbáikki. Ii leat veadjemeahtun ahte virgeoapmahaš čálii lagamus dovddus ássanguovllu riegádanbáikin (vaikke vel dat sáhtii lean olggobealde reserváhta ge) dan sajis go báikke mas lei dakkár namma, man lei váttis dadjat. Diekkár dárkilmeahtunvuođain lei uhccán mearkkašupmi dassážiigo dat šadde nággioáššin dikkis.

Ollu vihtančilgehusat válddahallet mo fárren háddjii bearrašiid. Dat válde oktavuođa iešguđet bearašlahtuiguin, ja jus okta mieđihii, de dan geavahedje gákkain earáid vuostái. Náittosguimmiiguin válde oktavuođa sierra eige bárran, ja sidjiide fálojuvvui oktagaslaš fárrenšiehtadus. Nissoniidda muitaledje ahte sin ovttaseallin ii lean dohkkehuvvon Tswana-vuogádagas danne go "sis ii lean náittosgollen", ja ahte sii berrejedje fárret sierra. Mánáide muitaledje ahte sis lei vuoigatvuohta oažžut buhtadusa ja doarjagiid ja ahte eai berren vuordit váhnemiiddiset. Okta vihtan čilgii hui eallin mo eiseválddit hálahedje su mánáid mannat eatniset lusa ja dáhttut oažžut sin *Omang*. "Mánát dan dahke go sii oidne ahte politijiat manne barttaide ja vižže opmodagaid barttain. Nu ahte dalle hupme mánát etniideasetguin ja dáhtto ožžut sin iežaset identitehtakoartta nu ahte sáhtte fárret almmá eambo riidu haga."

Dát leat ovdamearkkat fárrema vuostái. Vaikke vel lea čielggas, de lea dehálaš dovddastit ahte 1997, ja muhtumassii maiddái 2002, gávdnodjedje olbmot geat duođas háliidedje fárret. Ii sáhte vuordit ahte Central Kalahari San-álbmot lea eanet ovttalágan olmmošjoavkun go earát go lea sáhka sin háliidusain iežaset ja iežaset bearrašiid ovddas. Sáhtta maid leat nu, mo maiddái muhtumat leat čuoččuhan, ahte fárren dakkár sadjái gos lea buhtes čáhci ja gos lea álki fidnet dearvvašvuođabálvalusaid ja skuvlla, geasuhii nissonolbmuid eanet go almmáiolbmuid, ja ahte muhtun almmáiolbmuid mielas dát lei seaguheapmi bearašáššiide ja nissonolbmuid "eretfillen", ja ahte dát duođai čájehii daid duohta riiduid mat ledje muhtun bearrašiid gaskkas. Vái galggai oažžut duohta vástádusa dása, de lei dárbu jearadit dáid nissonolbmuid. Nuppi bealis ii leat mihkkege mii

čujuha ahte livččii dakkár riidu ášši vuolggaeaddjii sohkabeliid gaskkas, main 61 % ledje nissonolbmot.

3.2 Fárrehanákkat

Duohta goluid sturrodat bálvalusaid addima oktavuođas uhcit boaittobealde ássi joavkkuide heajos geaidnooktavuođain fuolastuhtá. Remote Area Development Programme (ovddidanprográmma boaittobeale guovlluid várás) fállá riikka boaittobeliid uhcit olmmošjoavkkuide dakkár bálvalusaid maid dábálaš ássanpolitihkka ii nagot gokčat. Bálvalusaid addin CKGRas lea divrras, dan ii darbbaš oba eahpidit ge. Muhto dat bálvalusdássii mii addojuvvui, erenoamážit manŋá 1997 fárrema, lei hui vuollin (čáhci, borramušearit, johtti dearvvašvuodáklinihkka ain finadii doppe, skuvlamánáid vuojiheapmi internáhttii reserváhta olggobealde). CKGRa ássiin lei dakkár *de-facto*-áddejupmi ahte sii fertejedje fárret eret reserváhtas jus galge oažžut dievaslaš oahpu dahje barggu. Boahttevaš jagiin válljejedje ollugat fárret eret Central Kalaharis ollašuhhtit dakkár vejolašvuodaid maid eai fidnen reserváhtas. Dál lea dattetge ágga aiddo dat ahte *válljenvejolašvuohhta* dat lei váldojuvvon ássiin eret. Livččii lean vejolašvuohhta bisuhit bálvalusaid CKGRas hui guhká daid ruđaiguin mat geavahuvvojedje vuodđostruktuvrii ođđá ássanguovlluin, ja buhtadusaide, sosiálabálvalusaide ja diggeáššái. Dat fáladat addiid bealis, manjimuššas Eurohpa uniovnas, ahte máksit bálvalusgoluid ovddas, lea hilgojuvvon. Ekonomijja ii leat dattetge šat váldoášši.

Stuorát mearkkašupmi lea gažaldagas lea go ealliid ja olbmuid ovttasleahkin vejolaš. Muhtumassii čujuhuvvo dás láhkii, oanehaččat daddojuvvon. Fuodđoreserváhtas han lea sáhka, ii ge olbmui leat lohpi ássat fuodđoreserváhtas. Vuđoleabbo digaštallan lea vuodđuduvvon reserváhta ceavzilvuhtii. Eanaš áigi dán rádjai lea geavahuvvon dán jurddašeapmái, mas dat guokte ekologijja áššedovdivihtana leaba vuostálágaid.

Ášši vuolggaeaddjit čuoččuhit ahte sii leat eallán luondus ceavzilis vugiin nu guhká go muitet. Arthur Albertsona, sin áššedovdivihtana, lohppajurdda lea ahte eai leat dieđalaš duođaštusat das ahte ovttage eallišlájja lohku lea njiedjan dahje lea njiedjamin reserváhta ássama geažil. CKGRa fuodđomáddodaga váikkuha vuosttažettiin njuoskkadat ja johtaleapmi reserváhta ja dan lagaš guovlluid gaskkas.

(Albertson 2001a & b, vihtančilgehus dikkis). Su áicamat árbevirolaš guovlluid ja luonddugáhttenhálddašeami oktavuođas čájehit ahte:

- CKGR-servodagat leat ásaiduvvan čielga ráddjejuvvon árbevirolaš guovlluide main leat buot dat luondduresrurssat maid sii dárbbasit guhkesáiggi dárbbuide. Dán láhkai leat dát guovllut ekologalaččat ja ekonomalaččat iešbirgejeaddji ovttagat, gos ássiin lea vuđolaš máhttu báikkálaš fauna ja flora birra
- Árbevirolaš guovlluineaset ássit geavahit hui ovtastuvvon ja máškidis strategijaid ceaczilis eanageavaheami oktavuođas. Dáinna strategijain sii leat lihkostuvvan hui bures mánggaid buolvaid – maddái goikkádagain – almmá bilitkeahhtá dan ekovuogádaga mas sii sorjájit.

Ášši vástideaddji bealušteaddjái lea leamaš hui váttis fallehit Albertsona áicamiid go eai leat sullasaš raporttat CKGRas molssaektosaš loahppajurdagiiguin. Danne stuorra oassi ruossutgažadeamis guoskkai Albertsona fidnogelbbolašvuhtii, maid sii čuoččuhedje ledje váilevaččat, ja su dieđalaš vugiid vejolaš heajos beliide, ii ge ovdanbiddjojuvvon fáktaide (Albertsonas lea eksámen zoologijjas, botanikas ja fuođđohálddašeamis.)

Kathleen Alexanderis, ášši vástideaddji áššedovdivihtanis fas lea PhD veterinearmedisiinnas ja mearkkašahtti stuorra dieđalaš preanttuslista ealliid dávddaid birra. Dattetge váilu dutkan CLGRas. Alexandera vihtančilgehus (son ii leat vel ruossutgažaduvvon) lea dán rádjai leamaš muosehuhttinbeliid birra, erenoamážit dávddaid njoammuma vejolašvuoda birra šibihiin luođuealliide ja dan geažil dárbbu hehttet šibitdoalu ja ráddjet olbmo bahkkema álbmotmehciide ja fuođđoreserváhtaide.

Ráđđehusa čuoččuhus lea ahte sii eai leat ádján eret makkárga árbevirolaš bivdiid dahje čoakkildeaddjiid go sii han heite bivdimis ja čoakkildeamis eallinláhkin mánga logijagi áigi. Sin dálá eanadoalludoallu ja šibihat dat lea áittan fuođđomáddodahkii, ja dakkár doaimmaid berre sirdit eret reserváhtas. Ášši anjke ii čoavdašuva dakkár šiehtadusain, mii váldá vuhtii ealliid biohivvodaga ovdánanerohusaid dahje dávdanjoammuma. Lea áibbas čielggas ahte vejolaš ruovttoluottafárrenlohpi CKGRii,

dáhpáhuvaš dal sohppojuvvon šiehtadusa vuodul dahje riektemearrádusa vuodul mii lea ovdun ášši vuolggaheddjái, livččii ráddjejuvvon garra muddemiiguin.

Bilkun lea ahte dakkár plána gávdno juo. The Department of Wildlife and National Parks ráhkadii 2001 "Third Draft Management Plan", mii lea vuodđuduvvon ráđđádallamiidda Central Kalahari ássiin ja FPKin. Dát plána oahpástuhtá doahpagii "Community Use Zones" (Ávadádat báikegottiid geavaheami várás) ja lea jurddašuvvon dasa ahte San árbevirolaš guovlogeavaheapmi galgá vuhtii váldit guokte ášši: 1) suodjalit ekovuogádagaid ja ovddidit biologalaš šláddjivuoda, ja 2) sihkkarastit CKGRa ássiide sosio-ekonomalaš eallinnávccalašvuoda. Dušše ceavzileamos bivdo-, čoakkildan- ja eanadoallovuogit galge mieđihuvvot CUZas. Plána válmastuvai 2001 ja dohkkehuvvui guoskevaš guovloráđiin (Ghanzi ja Kweneng), muhto dan buhtii "Draft Final" maŋŋá 2002 fárremiid, mas báikkálaš ossálastin lei sakka uhciduvvon.

Vuodđoleamos ja eanemus nággovuloš ášši, álgoálbmotvuoigatvuođat, ii čovdojuvvo árbevirolaš eanageavaheami ceavzilvuoda vuđolaš duođaštusain. Ii dattetge leat biehttaluvvon ahte San leat eallán dan guovllus, mii dál gohčoduvvo Central Kalaharin, nu guhká go lea vejolaš muitit ja sáhtá vel lasihit ahte livččii hui váttis gávdnat dieđalaš ákkaid dasa ahte ii leat nu.

3.3 Gažaldat árvvus: odđáiggi jurddašeapmi

Mearrideaddji Tswana-jovkkuid ja vuollástuvvon San árbevirolaš gaskavuohta lea čoavdda Botswána dálá dili áddemii. Dakko gokko ollu eurohpaláčat buoremus van der Post-vieru mielde ain atnet miesttaolbmuid maŋimus olmmožin gain leat árvvut ja eallinvuohki mii oarjemáilmmis áigá lea láhpon, ja gehččet sidjiide sáhkkiivuodain ja nostalgijain, de dábalaš Botswánat atne miesttaolbmuid bázahassan dakkár aiddo nohkan vássán áiggis, go eallin lei lossat ja uhccán ledje dávvirat, dakkár eallin maid sii háliidit guodđit.

Botswána servodaga dehálaš árvvut gullet báikegottiid sosiála vuogádahkii, ja dát lea nannen geardduhuvvo ákka ahte Basarwat berrejit guodđit nomádaeallimeaset ja ásaiduvvat, dahje šaddat eanet siviliserejuvvon. Riikkahuksen maŋŋá kolonijáiggi

nannii eanetlogu hegemoniija. 1960- ja 70-logu geo-politihkalaš vuoiŋas, ja apartheid-ránnjáiguin birra, dubmejuvvojedje dakkár kulturerohussan, mat adnojuvvojedje čearddakultuvrra ovdanbuktimin ja áittan ođđaáiggi, ovttalágan stáhta huksemii.

Dálá ovddidanpolitihkka geardduha San-álbmoga marginaliserema earaláhkai (Nthomang 2004). Kolonijááiggi goaves vealaheapmi, go San eai adnojuvvon oassin servodagas, lea historjá. Muhto sii adnojuvvojit ain vássánaiggi álbmogin, eallinvuohki mii ii heive dálááigái ovddiduvvon servodahkii. Sii dávjjimusat govahallojuvvojit nu mo sii eai leat. "Remote Area Development Programme man ulbmiljoavkun meroštallojuvvojit sii geat orrot *olggobealde* giliid, geat eai hála Setswana, geain *ii leat* čáhcci iige eana, geain *eai leat* šibihat ja geain *ii leat* hierárkalaš politihkalaš organisašuvdna, lea dat guovloovddidanprográmma mii buoremusat váldá vuhtii San-álbmoga dili – eará sániiguin daddjojuvvon sosiála váttisvuodaid kataloga – dan sajes go dohkkehít daid nana beliid sin kultuvrras, mat sis duođai leat. Dát prográmma bohciidahtta kássabiepmohasaid, iige iehčanasvuoda (Saugestad 2001a).

Eretfárren fuođđoreserváhtas heive dan áddejupmái mii Botswánas lea ođđaáiggi, ovdáneaddji ja ovttalágan stáhtas mas ii leat sadji bivdiide jačoakkildeaddjiide. Fárren heive dan ovddidanmállii mii duođas háliida "buoridit stahtalahtuidis eallima" nu mo lea bájuhuvvon álggahusas, muhto mii maiddái čuoččuha buoremusat diehtit mii lea buoremus sidjiide.

Ággan Basarwa fárreheapmái Central Kalahari Game Reserves lei *dušše dat go ráđđehus háliidii buoridit sin eallindili*. Nu guhká go Basarwat ledje fuođđoreserváhtas, de ii lean vejolaš fállat sidjiide dakkár dearvvašvuoda, čázi ja eará sosiála buriid, maid eará boargárat ožžo. Orrun fuođđoreserváhtas *gáržžidii Basarwaid dakkár stereotiipa bivdiid-čoakkildeaddjiid ealláinvuohkái, mii ii leat ceavzil iige duhtat sin guhkesáiggi dárbbuid* (ONa unnitloguid bargajoavkku cealkámuš bájuhuvvon *Gazettes* 10.03.04, kursiiiva lasihuvvon)

Ovddidanmállet mat suvvet ovddidanerohusaid, leat dattetge dál nu dábalččat ahte UNDPa *Human Development Report 2004* bijai čuovvovaš julggaštusa iežas olgožii:

Dat ahte duhtadit olbmuid gáibádusa beassat servodatlahttun, ahte sin čearddalašvuohta, osku ja giella árvvusadnojuvvo, váldá eanet go demokratiija ja ovttalágan juogadeami. Dasa dárbbášuvvo maiddái mánggakultuvrralaš politihkka mii dohkkeha erohusaid, ovddida mánggabealatvuođa ja doarju kultuvrralaš friijavuođa...- nu ahte buot olbmot sáhttet válljet leat nu mo sii leat. (UNDP 2004)

Riikkaidgaskasaš álgoálmotlihkadus ovddasta dán oppalaš rávnnjaldaga. Dat čálmustuhtá eanet juridihkalaš fáttáid ja lea danne eanet nággovuloš go mánggakultuvrra bealušteaddji oppalaš ákkat. Botswána álgoálbmotorganisašuvnnaid hápmašuvvan, nu go mii oaidnit CKGRa ášši oktavuodas, lea okta dán máilmmiviidosas ovdáneami ovdanbuktin. Sáhtá fasttášit dan, muhto badjelgeahččat dan ii gal sáhte.

3.4 Váikkuhus olggobealde

Dáinna mii leat joavdan maŋimus čuoggái: dan maid olggobeale váikkuhus mearkkaša. Botswána ráđđehus oaidná garra háhtádusain (ja áibbas riehta) ahte ii mihkkege diggeáššiid livččii šaddan almmá riikkaidgaskasaš doarjaga haga. Ovddit hávi go ášši vuolgaheaddjit bivde ášši maŋiduvvot dan botta go ohce lassiruđaid Eurohpas, vuostebeali advokáhta ii mänge láchkai sáhtán čiegadan suhtus. ”Mii eat háliit mänge láchkai ahte Eurohpa seaguha iežas dása ja muitala midjiide maid mii galgat ja maid mii eat galgga dahkat. Sii leat loavkašuttán min go leat seaguhan áššáseamet. Sii galggašedje diktit min leat ráfis.” (*Mmegi* 26.08.05). Olggobeale váikkuhusas leat dattetge leamaš guovttelágan mearkkašumit, ja leat iešguđetlágan oainnut das gokko rádjá manná vuoiggalaš oassálastima ja heivemeahttun seaguheami gaskkas. Nuppi vuogi stivrejit olmmošvuoigatvuođa- ja álgoálbmotgažaldagat. Nubbi vuohki berošta eanet diamánttas.

Diamánttat

Diamánttat eai leat fáddán diggeáššis. Dattetge vuodđuduvvo Survival Internationals kampánnja fárruheami vuostái CKGRas dasa maid diamánta mearkkaša fárruheapmái, ja ávžžuha čađahit riikkaidgaskasaš boikohta. Sin preassadieđáhusain daddjojuvvo jeavddalaččat ahte

Botswána ráđđehus lea geahččalan ádjit Gana ja Gwia miesttaolbmuid eret sin máttuid eatnamiin Central Kalahari fuođđoreserváhtas 1980-logu rájes go gávdne diamánttaid guovllus. Ollu rogganlobit vuvdojuvvojedje dalá maŋŋágo miesttaolbmot bálkestuvvojedje eret 2002. (08.10.05).

Ráđđehus čuoččuha ahte eai leat plánat álggahit diamántaroggama CKGRas, go áidna dovddus minerálagávdnoštumiin – Gope-guovllus – ii gánnit ávkkástallat. Reserváhta lea dattetge máilmmi guovtti stuorámus diamántaruvkki gaskkas: Orapa nuorttabealde ja Jwaneng oarjjabealde, ja SI (2004) lea almmuhan duođaštusaid das ahte roggan lea lassánan maŋŋá 2002 fárreheami. Lea hui jáhkehahtti ahte gánnáhahtti gávdnoštumit ihtet, ja jus nu dáhpáhuvvá, de lea seamma jáhkehahtti ahte stáhta, iežas fitnodaga Debswana bokte, mii lea čadnojuvvon de Beersii, áigu suovvat ruvkedoaimma (Good 2003). Jearaldat lea, mearkkaša go dat maidege? Ii ovttasge leat jáhkehahtti duođaštus das manne eiseválddit galggašedje fárrehit buot olbmuid eret 52 000 km² sturrosaš guovllus vai sáhttá čađahit ruvkedoaimma ovttá dahje guovtti njealjehaskilomehteris. Go geahččá reserváhta sturrodaga, de ii livčče uhca čoakkildeaddjiálbmot miige hehttehussan. Dan lassin dadjet ášši vuolggaheddjit ahte sii eai livčče ruvkedoaimma vuostái ”nu guhká go dat addá barggu mánáidasamet”. Eallit dattetge sáhttet sakka vahágahttojuvvot ruvkedoaimma ja geaidnojohtolaga geažil.

”Varradiamánta”-kampánja lea okta SI-doaimma stuorámus ipmašiin, ja das lea mátohis váikkus áššái masa ii oba gula ge. Das lea eahpidahtti empiralaš vuodđu, ii fal dan jáhkus ahte ruvkedoaimma sáhttá álggahuvvot, muhto dán dovdámis stáhta fárrehanpolitihka duogázin, ja diehttalasat olles politihka duogáš San-álbmoga ektui. Dát ágga váldá beroštumi eret vuđolaš čuolmmas: dakkár válddálaš ja badjelgeahččalas ovddidanmálla ásaheapmi riikanorbman, man mielde eatnašat háliidit eallit. ONa álgoálbmogiid erenoamášraporterejeaddji Rodolfo Stavenhagen lea cuiggodan dan vuogi maid media lea geavahan dán kampánjas: ”San-álbmogii ii leat buorre dakkár almmolaš digaštallan, mii lea priváhta London organisašuvnna ja riikkaidgaskasaš ruvkefitnodaga gaskkas.” (08.08.05/Reuters).

Álgoálbmotvuoigatvuođat ja olmмоšvuoigatvuođat

Gávdnojit eará riikkaidgaskasaš oassálastinprosedyrat mat eai leat nu riidovuložat ja main várra lea stuorát váikkuhanfápmu guhki vuollái. Ovdamearkan lea Afrihka álgoálbmogiid lahttudeapmi ON-vuogádahkii ja dakkár fierpmádagaid huksen, main álgoálbmogat barget ovttas gaskaneaset.⁵ Eará ovdamearkan ”huksejeaddji oassálastimii” lea ruoŧa ”Right Livelihood Award 2005”-bálkkašupmi maid ”The First People of the Kalahari ja Roy Sesana” oaččui ”... roahkkadis vuostálastima ovddas olggosbálkesteami vuostái máttarmáttuid eatnamisttiset. Ja dan ovddas ahte čuoččuhit vuoigatvuođa beassat eallit árbevirolaš vuogi mielde.”

<http://www.rightlivelihood.org/recipe/2005/first-people-of-the-kalahari-roy-sesana.htm>.

Dát lea iešalddis mearkkašahtti bálkkašupmi ja miellagiddevaaš oalgeváikkuhus lea leamaš posiitiiva váikkuhus Botswána álbmotoaivili. Okta deháleamos dokumeanttain dán rádjai lea ’African Commission’s Working Group of Experts on Indigenous Populations/communities’ raporta mii dohkkehuvvui 2003. Raporta dovddaha čuovvovaččat:

’African Charter’ (Afrihka-lihtu) artihkkalat 20 ja 22 deattuhit ahte buot olbmui lea eallinvuigatvuohta ja vuoigatvuohta sosiála, ekonomalaš ja kultuvrralaš ovdáneapmái iežaset válljema ja identitehta vuođu. Dakkár oktasaš vuođđovuoigatvuođat biehttaluvvojit buori muddui álgoálbmogii. (ACHPR 2005:107)

Seamma láhkai go eará dákkár dokumeanttaiguin ge, de váldá guhkes áiggi ovdalgo váikkuhusat oidnojit, ja daid lea váttis mihtidit. Muhto raportta dohkkeheapmi dahká dan dakkár reaidun, mii sáhtta čuvgehit Afrihka álgoálbmogiid dili. Raportta dáidá sáhttit geavahit feaskkirpolitihkas afrihka ráđđehusaid ektui oažžut daid dohkkehit álgoálbmogiid ja oažžut daid váldit ovdan olmmošvuoigatvuođaáššiid ja sin erenoamáš dárbbuid. Bargojoavkku lahtut gallededje Botswána geassemánus 2005, ja sin raporttas lea stuorra mearkkašupmi go dat boahtá.

Loahppajurdda

⁵ Ovdamearkkadihtii doarjja First People of the Kalahari Sámiráđi bokte (Borchgrevink 2005)

Vaikke makkár mearkkašupmi de leš riikkaidgaskasaš beroštumis, de ferte čoavddus leat Botswána iežas rájaid siskkabealde. Dán diggeášši bohtosat leat guovtti dásis: Ášši sáhtta vuittojuvvot – dahje dat sáhtta vuoittahallojuvvot. Muhto lea maid álbmotoaivil ja bivnnuhis doarjja mii galgá vuittojuvvot – dahje vuoittahallojuvvot. Dán rádjai lea Survival Internationala kampánjas leamaš negatiiva váikkuhus, ii dušše ráđđehussii, muhto maidái eatnašiidda Botswánas, geat – erohussan riikkaidgaskasaš geahččiide – sáhttet buohtastahttit preassacealkámušaid duohtavuodain. Dát ii čieगत man duodalaččat deaivideamit miellačájeheaddjiid ja politiija gaskkas leat, muhto čuoččáldahtta maidái dan gažaldaga ahte čilgejit go doahpagat ”čearddalaš jávkadeapmi” ja ”álbmotgoddin” rivttes láhkai dan mii dáhpáhuvá.

Čálalaš gálduin lea eanaš olggobeale olbmuid oainnut San/miesttaálbmoga/Basarwa birra, mat leat rievdan fasttášeamis eksohtalažžan ja essensialiseremin atnimii (Skotnes 1996) ja dasto min áiggi ođđamállet sániide mat gullet vuoigatvuođajurddašeapmái. Báikkálaš mediat leat čađat viggan badjelgeahččat San-álbmoga dili jus ii leat čuožžilan riidu man birra čállit. Diggeášši lea beroštuhtán mediaid, ja danne sii leat čállán viehka vuđolaččat dan birra, muhto dattetge referántaid vuodul. Kommeanttat leat leamaš viehka stereotiipat, guigosiiguin ”earaláganvuhtii” San-gažaldaga ektui ja erohussii ”dábálaš” Tswana-leahkimis. Fáhkkestaga ihte muhtun kommeanttat Right Livelihood Awardas birra (omd. Mmegi 11.10.05) mii válldahallá Sesana ja eará ášši vuolgaheaddjiid dábálaš olmmožin geat buktet ovdan iežaset historjjá ja individualitetha. Jus sáhtta bisuhit dán rievdama mo San govviduvvo, de lea ollu vuittojuvvon, vaikke mo dal de manaš diggeáššis. Jus galgá ”buoridit sin eallima”, de fertejit ollu jienat, ollu *Voices of the San* (Le Roux and White 2004) gulduvvot. Eai gávdno eará vuogit.

Muhtun áššáiguoski neahttabáikkít

Diggeášši lea beroštuhtán mediad hui ollu, juoga mii bohtá ovdan das go leat investeren nu ollu GOBa ruovttusiiddus (www.gov.bw). Dát lea ásahuvvon oadjudan dihtii riikkaidgaskasaš berošteaddjiid, geat muđui ožžot dieđuid stuorra sániid bokte Londonii gulli priváhta organisašuvnna Survival International (www.survival-international.org) ruovttusiiddus, jeavddalaš preassadieđahusaid ja e-poattaid bokte. Báikkálaš doarjjaorganisašuvnnat leat maid almmuhan oaiviliiddiset, nu go Ditshwanelo, Botswana olmmošvuoigatvuođaguovddáš (www.ditshwanolo.org.bw) ja Working Group of Indigenous Minorities in Southern Africa (WIMSA) (www.san.org.za). Erenoamáš berošteaddjit sáhttet maid čuovvut mielde aviissain go riekti fas čoahkkana omd. ráđđehusa sáhkaovdanbukti orgánas *Daily News* (www.gov.bw - coahkkal Recent News) dahje ovtta dain sorjjasmeahttun aviissain, omd. *Mmegi* (www.mmegi.bw).

Referánssat

- ACHPR – African Commission on Human and Peoples’ Rights 2005:
Report of the African Commission’s Working Group of Experts on Indigenous Populations/Communities. Copenhagen: IWGIA
- Albertson, Arthur 2001a
 Territoriality and land-use in surveyed traditional territories of the Central Kalahari Game Reserve. Consultancy report. First People of the Kalahari
- _____ 2001b
 Updated report: Traditional Territories and Land-use in the Central Kalahari Game Reserve. Consultancy report. First People of the Kalahari
- Anderson, David and Kazunobu Ikeya (eds) 2001
Parks, Property and Power: Managing Hunting Practice and Identity within State Policy Regimes. Osaka: Senri Ethnological Studies no. 59
- Bishop, Krystina 1998
 “Squatters on Their Own Land” *Comparative and International Law Journal of South Africa*, Vol 21, pp92-121
- Borchgrevink, Axel 2005:
 ‘Indigenous to Indigenous’ Development Cooperation: Review of the Saami Council Projects in Africa. Oslo: The Norwegian Institute of International Affairs.
- Chan, T.M. 2004
 “The Richtersveld Challenge: South Africa Finally Adopts Aboriginal Title. In Vinding and Hitchcock (eds)
- Chennells, Roger and Aymone du Toit 2004
 “The Rights of Indigenous Peoples in South Africa.” In Vinding and Hitchcock (eds)
- Corry, Stephen 2003
 “Bushmen – the final solution and blaming the messenger.” *Before Farming* 2003 no 2
- Crawhall, Nigel 2005:
 African Hunter-Gatherers: Threats and Opportunities for Biodiversity Knowledge Maintenance. Manuscript
- Ditshwanelo/Botswana Centre of Human Rights 1996
 When will this moving stop. Report
- Good, Ken 2003
Bushmen and Diamonds, (Un)Civil Society in Botswana. Uppsala: Nordic Africa Institute, Discussion paper 23
- Hitchcock, Robert 1996:
Kalahari Communities: Bushmen and the Politics of the Environment in Southern Africa. Copenhagen: International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA) Document no 79.
- IPACC 2005:
 Information leaflet
- IWGIA - International Work Group for Indigenous Affairs 2004
The Indigenous World 2004. Copenhagen.
- =Khomani San n.d.:
 From Footnotes to Footprints. The Story of the landclaim of the =Khomani San. Booklet.
- Le Roux, Willemien and Alison White (eds) 2004
Voices of the San. Cape Town: Kwela Books.

- MCI – Ministry of Commerce and Industry 1986:
Circular no. 1, 1986
- Minde, Henry 1996:
“The Making of an International Movement of Indigenous Peoples”
Scandinavian Journal of History 3(21)
- Niezen, Ronald 2003:
The Origins of Indigenism. University of California Press: Berkeley
- Nthomang, Keitseope 2004:
“Relentless colonialism: the case of the Remote Area Development Programme (RADP) and the Basarwa in Botswana” *Journal of Modern African Studies* 43(3)
- Saugestad, Sidsel 2001a:
The Inconvenient Indigenous. Remote Area Development, Donor Assistance and the First People of the Kalahari. Uppsala: Nordic Africa Institute.
- _____ 2001b:
“Indigenous Peoples in Africa, ‘First Peoples’ or ‘Marginalised Minorities’ ?” in A. Barnard and J. Kenrick (ed) *Africa’s Indigenous Peoples: ‘First Peoples’ or ‘Marginalised Minorities’?* Centre of African Studies, University of Edinburgh.
- _____ 2004:
“The Indigenous Peoples of Southern Africa: An Overview.” In Vinding and Hitchcock (eds)
- SI – Survival International 2004
Bushmen aren’t forever. Botswana: diamonds in the Central Kalahari Game Reserve and the eviction of Bushmen. MS
- Silberbauer, George 1965:
Report to the Government of Bechuanaland on the Bushman Survey.
Gaberones: Bechuanaland Government.
- Skotnes, Pippa (ed), 1996:
Miscast. Negotiating the Presence of the Bushmen. University of Cape Town Press: Cape Town.
- Suzman, James 2002:
“Kalahari conundrums: relocation, resistance and international support in the Central Kalahari Botswana”. *Before Farming* 2002, no. 3-4
- UNCHR - United Nations Commission on Human Rights 2002:
Multiculturalism in Africa: Peaceful and Constructive Group Accommodation in Situations involving Minorities and Indigenous Peoples.
E/CN.4/Sub.2/AC.4/2002/4.
- Vinding, Diana and Robert Hitchcock (eds) 2004
Indigenous Peoples’ Rights in Southern Africa. Copenhagen: IWGIA
Document No. 110
- WIMSA - Working Group of Indigenous Minorities in Southern Africa 2004:
Report on Activities April 2003 to March 2004. Windhoek: WIMSA